

Hányattatott sorsú lapunk egy megkésett dupla számát tartja kezében az olvasó. Korunkban, mikor is a minőség, a tudományos igényesség oly kevés értékkel bír, a szellem emberei nehezebb helyzetben vannak, mint valaha. Kérdés, van-e még olvasó? Kérdés, mi vezeti a feltételezett olvasót egy lap megvásárlására?

Lapunknak be kell látnia, hogy megfogytakozott az igény fiatal tudós-jelöltek igényes írásainak megjelentetésére. Megítélésünk szerint nem azért kell lapot alapítani, mert „Ó Hatvani, ó Hatvani”. Ha egy lap csak a támogatásokból él, legitimációs forrásai elvésznek. Az olvasónak irtunk volna. Olvasó hiányában utolsó számunkat tartja most kezében. Abban a kézben, melybe lapunk sorsát tettük le közel két évnek előtte.

- a szerk. -

BÁKÓI AURÉL:

Büntetésvégrehajtási kérdések

Problémaként merülhet fel, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés milyen új kérdéseket vethet fel a büntetés-végrehajtás kapcsán. Jelenleg az 1979. évi 11.tvr. így határozza meg a büntetés végrehajtásának célját: „A szabadságvesztés végrehajtásának célja az, hogy a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltnak a szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését, és azt,

hogy tartózkodjék újabb bűncselekmények elkövetésétől.” Ezt meg kell változtatni, vagy legalábbis módosítani kell úgy, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték esetében is ki lehessen tűzni bizonyos - a büntetés természetének megfelelő - célokat. Emellett valószínűnek látszik, hogy a büntetés-végrehajtás személyi és tárgyi feltételeit is az új körülményekhez mérten kell alakítani. Jelenleg Magyarországon az a helyzet állt elő, hogy sajnálatos módon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetésével egyidejűleg a büntetésvégrehajtási alrendszer számára a törvényalkotó nem biztosított elegendő forrást arra, hogy a megváltozott körülményekhez alkalmazkodni képes speciális körleteket alakítson ki. Ezért aztán a már amúgy is túlterhelt Szegedi Fegyház és Börtön volt kénytelen átvenni ezt a feladatot is. Magyarországon 1998- ban összesen kétszáz fogvatartott töltötte életfogytig tartó szabadságvesztését, s ennek döntő többségének (182 fő, 91 százalék) a fogvatartása a Szegedi Fegyház és Börtönre hárul.¹ Ezenkívül a hosszúidős szabadságvesztésre ítélt emberek jelentős része, valamint az eddigi egyetlen tényleges életfogytiglani szabadságvesztésre elítélt személy egyaránt Szegeden van elhelyezve. A megnövekedett követelményeknek megfelelő, nyugati típusú úgynevezett „maxmax” körletek az elmúlt években tudomásom szerint az országban mindösszesen két helyen lett kialakítva.

Az egyik ezek közül a Markó utcai intézetben Magda Marinko számára

¹ Sponga István: Kutatási jelentés az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakról c. tanulmánya alapján (BVOP, 1998 augusztus)

kialakított különleges biztonságú zárka ,amely ráadásul körletnek nem is nevezhető. Bár a tényleges életfogytiglan végrehajtásához korántsem biztos, hogy ilyen szigorú biztonsági követelményeknek megfelelő zárkákra lesz szükség, mégis mivel az eddigieknél sokkal biztonságosabb fogvatartási körülményeket kell kialakítani, talán tanulságos lehet ismertetni egy ilyen „maxmax” börtön főbb jellemzőit. A zárka tervezésekor a szakembereknek mindenekelőtt figyelembe kellett venniük azt, hogy a különleges biztonságú zárka nem lehet fegyverező eszköz, csupán biztonsági intézkedés, azaz az ide helyezett fogva tartott jogait minden tekintetben biztosítani kellett. Erre vonatkozóan alapelvként szolgált az Európa Tanács 82/17.számú ajánlása a veszélyes elítéltek fogva tartásáról és kezeléséről. Ezek között a keretek között kellett kialakítani a zárkát úgy, hogy mind az intézetén kívülről jövő behatolás, támadás, mind a fogva tartott életét veszélyeztető bármely cselekmény, mind a fogva tartott szökési kísérlete, esetleges támadásai ellen védjen. Ennek érdekében már magát a körletrészt is ráccsal választották el a körlet többi részétől, magába a zárkába pedig két egymás mögött lévő ajtón lehet bejutni. A zárkán belül minden tárgy gondosan a földhöz van rögzítve, az éleket pedig le- kerekítették, hogy az elítélt sem magában, sem másban ne tehessen kárt.²

A másik szintén nagy anyagi ráfordítással létrehozott hasonlóan biztonságos körlet Sátoraljaújhelyen található; ez az u.n. negyedik biztonsági fokozatba

tartozik. Ebben a körletben maximálisan kilenc fogva tartottat lehet elhelyezni, ám jelenleg csak öt fogva tartottat őriznek itt. Ugyanakkor az, hogy valaki idekerüljön nem elsősorban a rá kiszabott büntetéstől, hanem sokkal inkább a személyéből eredő veszélyességtől függ.

Összefoglalva tehát az eddigieket kijelenthetjük, hogy a különlegesen veszélyes rabok esetében ilyen és ehhez hasonló biztonsági követelmények szükségesek ahhoz, hogy a lehetséges kockázatokat a minimálisra lehessen csökkenteni. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy minden életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyt ennyire szigorú biztonsági követelmények között kell őrizni, ám az biztos, hogy akárhol is tartják őket fogva mindenképpen el kell őket különíteni az egyéb hosszú időt elítéltektől.

Európában ugyanakkor létezik egy másfajta szemlélet is, melynek alapján az életfogytiglanra ítéltet nem feltétlenül egy kijelölt és különlegesen kialakított intézetben, avagy intézetrészlegben kell elhelyezni, hanem különböző intézetekben kell kialakítani egy-egy körletet számukra, megelőzve, hogy a szabadulásban nem reménykedő elítéltek börtönlázadást robbantsanak ki.

Speciálisan őrzött cellák létrehozására lesz szükség, s olyan kondíciók kialakítására, melyek kizárják, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltet magukban vagy másokban kárt tehessenek, mindezt mégis úgy, hogy közben az elítéltek számára emberi életre alkalmas körülményeket teremtsenek. Ahhoz, hogy az új kívánalmaknak megfelelő büntetés-végrehajtási rendszert ki lehessen alakítani, ismerni kellene az elvárásokat, tehát az

² A Büntetésvégrehajtás Országos parancsnoksága által kiadott szolgálati különnyomat, „Különleges biztonságú zárka a gyakorlatban” c. tanulmánya alapján.

elítéltek viselkedését.³ Erre nézve több kutatás is megjelent az elmúlt években. A hosszúidős fogvatartottak a hosszú bezártság okozta jellegzetesnek és elkerülhetetlennek tartott lélektani és társas viselkedésbeli változások okán kerültek a kutatók figyelmének középpontjába. A börtönnel foglalkozó kutatások fő iránya azt próbálta feltérképezni, hogy miben állnak ezek a változások, hogyan asszimilálódik az egyén a börtönhöz. A szakirodalom Donald Clemmer meghatározása alapján a szakirodalom „börtönösödésnek”, prizonizációnak nevezi azt a folyamatot, amelynek során a bekerülő fokozatosan elsajátítja a börtön formális, de főleg informális szokásait. Ehhez Erwin Goffman ún. mortifikációs elmélete alapján hozzátartozik az, hogy az egyén életének teljes irányítotttsága folytán a bentlakó személyi integritása olyan hatásnak, támadásnak van kitéve, amelynek következtében, mivel belsővé teszi új, bentlakó identitását, személyisége folyamatosan leépül, szétzilálódik. A börtönökben különböző szubkultúrák alakulnak ki, melyeknek más és más a túlélési stratégiájuk; ezek a stratégiák pedig nagyban függenek az életkortól, valamint attól, hogy az adott egyéneknek amúgy milyen a viszonyuk a kriminalitáshoz, s ezen tényezők függvényében hogyan állnak hozzá a rezsimhez, mennyiben fogadják el, illetve mennyiben próbálják alakítani a börtön viszonyait. Ugyanakkor épp a hosszú idős elítéltek jelentős részére jellemző, hogy vagy első büntényes, vagy legalábbis megelőzőleg nem volt kriminális karrierje. Ez a csoport súlyos cselekménye és hosszú ideje ellenére kevésbé vagy egyáltalán nem megy végig a

börtön szocializációs folyamatán, nem válik a szubkultúra részévé. Ezeknek az elkövetőknek, szemben a megelőző kriminális karrierrel rendelkezőkkel, nincs egységes, a cselekményükre visszavezethető adaptációs stratégiájuk és megállapítható az is, hogy az életfogytiglanos populáció fegyelmi büntetéseinek száma nem túl magas. Ez a már említett kriminális karrier hiányán túl azzal is magyarázható, hogy míg a folyamatos konfrontáció viszonylag rövid időn keresztül követhető stratégia, addig hosszú éveken vagy évtizedeken keresztül ez a magatartás olyan pszichés energiákat kíván, amellyel csak kevesen rendelkeznek.⁴

Egy, a Szegedi Fegyház és Börtönben életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltő elítéltekkel készített, a minta viszonylag kis méretéből adódóan kizárólag kvalitatív vizsgálat megpróbálta számba venni az elítéltek életének főbb színteréül szolgáló adaptációs mezőket, melyek a legproblémásabb alkalmazkodási csomópontok. Ezek közül a legfontosabbak:

Az autonómia mező: Mivel a zárt intézeti fogvatartásból következően erősen sérül az intimitás, ezért a behatárolt tér következtében a fogvatartottak csak erőszakkal, vagy azzal való fenyegetéssel tudnak valamilyen autonómiához jutni; ám, mivel ez a nyereség szükségképpen a másik veszteségével jár együtt, ezért ez mindenképpen egy zéró összegű játszma. Tehát az autonómia adaptációs mintája az agresszió.

A szexuális integritás mező: Ezt a területet a heteroszexuális kapcsolatoktól való megfosztottság miatt a homoszexuális viselkedésből erdő viszony tematizálja. Az

³ Garami Lajos: „A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának fő problémái” - című tanulmányának alapján. (1999. március)

⁴ Huszár László: A hosszúidős elítéltek börtön-adaptációja c. tanulmánya alapján (Bv.-szakkönyvtár, 1997/2.)

egyedüli elfogadott minta itt a különösen erős, valószínűleg a homoszexualitástól való szorongásokból eredő homofóbia. A homoszexualitást jellemhibának tekintik.

A harmadik legfontosabb a *mentális integritás mező*: Az életfogytos elítéltek körében a beláthatatlanul hosszú idő következtében erős szorongás él, hogy vajon képesek lesznek-e megőrizni az épelméjűségüket. A pozitív érték itt az erős, belülről vezérelt program, amely erőfeszítéseket tesz a szellemi épség megtartása érdekében. Ennek gyakori eleme a nyelvtanulás, a szellemi tréning. A minta negatív értéke elkerülhetetlennek tekinti a leépülést.⁵

A fentebb ismertetett kutatások fontos szempontot képeznek egy ilyen horderejű kérdés körbejárásához. Ugyanakkor közös problémájuk, hogy vagy a hosszú idős elítéltekkel foglalkoznak, vagy a hagyományos értelemben vett életfogytiglanra ítélttel, akik döntő többségénél az ítélethozatalkor még a jogi lehetőség sem volt meg a feltételes szabadság lehetőségének kizárására. Viszont az nyilvánvalónak tűnik, hogy a tudományos gondolkodás sem kezelheti egységesen a két csoportot, mivel a remény nélküliség valószínűleg egészen más reakciót fog kiváltani azokból, akik esetében a bíróság kizárta a feltételes szabadság lehetőségét, mint akiknél nem. Magyarországon jelenleg még csak egy jogerősen tényleges életfogytiglanra ítélt ember van, tehát a kérdés a hagyományos módszerekkel nem kutatható. Mindezzel együtt – legalább a gondolatkísérlet szintjén – a bírói gyakorlat valamelyes ismeretében talán meg lehet próbálni behatárolni azokat a típusú

cselekményeket, melyekre magyar bíróságok feltételezhetően tényleges éltfogytiglant fognak kiszabni.

Ha a korábbi halálos ítéletek számából indulunk ki, akkor valószínűsíthető, hogy évente legfeljebb 1 és 3 között fog mozogni ez a szám. És valószínűsíthető az is, hogy az ezzel sújtott elítéltek döntően nem az egyszeri, gyakran indulatilag motivált cselekmények elkövetői közül fognak kikerülni. Vannak ugyanis – általában nagyon ritkán - olyan elkövetők, akik az átlagos szándékos emberölést elkövetőkhöz képest mind tettük, mind a társadalmi normákhoz való hozzáállásuk szempontjából egy viszonylag elkülönülő csoportot alkotnak. Ilyenek például a minősített emberölést több emberen, sokszor különös (brutális) kegyetlenséggel elkövetők, a szadisztikus, esetleg szexuális indítatásból elkövetett tetteket sorozatban végrehajtó, a közbeszédben sorozatgyilkosként, halálosztóként, és egyéb más neven elhíresült tettesek, akiknek gyakori közös tulajdonságuk, hogy a morális érzék legkisebb jele nélkül úgy ölnek, hogy a társadalom szabályrendszerét a legcsekélyebb mértékben sem érzik kötelezőnek magukra nézve. Ha csak az elmúlt évtized leghírhedtebb gyilkosait megnézzük, szembeszökőek a tettben és az indítékban felfedezhető hasonlóságok. Állításom bizonyítására megpróbálok felhozni néhány példát.

Magyarországon jelenleg egy személy van ténylegesen életfogytiglani szabadságvesztésre ítéelve. Boi Gyulát első fokon a Hajdú-Bihar megyei bíróság, 1999.szeptember 7.- én több emberen különös kegyetlenséggel, részben 14. életévét be nem töltött személyek ellen elkövetett emberölés büntette miatt mint visszaesőt, életfogytig tartó fegyházbüntetésre,

⁵ Huszár László: i.m.

és 10 évi közügyektől eltiltásra ítélte, valamint megállapította, hogy feltételes szabadságra nem bocsátható. A tényállás röviden úgy szól, hogy a vádlott nevelése alatt álló személy sérelmére elkövetett szemérem elleni erőszak büntette miatt töltött szabadságvesztésből szabadult, ám mialatt büntetését töltötte, az élettársa viszonyt kezdett egy harmadik személlyel, amit a vádlott tudomásul vett. Ám egyik este mégis egy lakásban tartózkodtak, s ők vitába keveredtek a volt élettársával. A vita végeztével a vádlott megvárta, míg az élettársa és két kiskorú gyermeke elalszik, főzött egy kávé magának, majd az egyik gyermekével hat baltacsapással végzett, a másikat megfojtotta, az élettársát pedig 33 fejszecsapással ölte meg. Az ítéletet a Legfelsőbb Bíróság helybenhagyta. Indokolásában arra hivatkozott, hogy a büntetés célja más büntetéssel nem érhető el, valamint hogy az elkövető fokozott társadalomra veszélyessége miatt szükség van a teljes elszigetelésére. Ez az érvelés azonban véleményem szerint jól mutatja, hogy a Btk.-ban jelenleg a büntetés céljaként említett cél, valamint a tényleges életfogytiglan között mekkora ellentét is van. Hiszen azt egyetlen bírói fórum sem prognosztizálhatja, hogy egy ember mit is fog tenni húsz, huszonöt év múlva, és hogy egy „egyszerű” gyilkosságot elkövető elítélt biztosan nem fog még egyszer ölni, ha kiszabadul. Sőt, a tudományos tapasztalatok azt mutatják, hogy annak a valószínűsége, hogy egy ötven és hatvan év közötti ember húsz év körüli börtönbüntetés letöltése után újra öljön, elenyészően csekély. Az is nyilvánvaló, hogy a tényleges életfogytiglan semiképp sem nevezhető célbüntetésnek - amely fogalom létjogosultsága amúgy is vitatott. Akkor viszont talán ki kellene mondanunk, hogy

ennek a büntetésnek a kiszabását valójában kizárólag a tett súlyával arányos, igazságos megtorlás indokolhatja. Mindaddig azonban, amíg a törvényben a büntetés céljaként nem ez szerepel, hanem egy javító-nevelő szándékot is tartalmazó célbüntetés, a bíróságok nagyon nehéz helyzetben lesznek egy ilyen büntetés indoklásakor, ugyanis a jogalkalmazás nem alkalmas arra, és nem is feladata hogy a jogalkotó által a jogszabályban hagyott antinómiákat feloldja.

Nagy a valószínűsége, hogy azok a fogvatartottak, akik előtt motivációként nem áll a valamikori szabadság perspektívája, teljesen más, várhatóan agresszívabb viselkedést fognak tanúsítani, mint a többi elítélt, különösen ha figyelembe vesszük, hogy nagy részük az élet elleni bűncselekmények elkövetői közül kerül majd ki. Ráadásul az az érzés, hogy szigorúbb büntetést már úgysem kaphat, tehát nincs már több veszíteni valója, felerősítheti az agressziót. A másik nagyon komoly probléma az idő végtelenségének érzése, az, hogy semmilyen cél sem strukturálja az elítélt életét, így nincs is miért küzdenie. Ez pedig depresszióhoz, szélsőséges esetekben akár suicid töltetű cselekedetekhez is vezethet. Komoly gondot jelenthet még a magányosság érzése, amely végső soron a személyiség elsivárosodásához vezet. Olyan rendszert kell tehát kialakítani, mely a büntetés-végrehajtási intézetben belüli eszközökkel próbál valami célt adni a fogvatartottnak, strukturálva az idejét. Ezt rövid távon úgy lehet megoldani, hogy jutalmazásokat és büntetéseket helyeznek kilátásba a fogvatartott számára, mint például a napi sétaidő, szórakozási lehetőségek növelése vagy éppen megvonása. Hosszú távon (10-15 év) pedig kilátásba lehet helyezni eggyel enyhébb fokozatú végrehajtási

intézetbe való áthelyezés lehetőségét. Ezen kívül pedig biztosítani kell számukra a szabad vallásgyakorlás, a művelődés, a munka és az idő egyéb hasznos eltöltésének, valamint a szervezett pszichoterápiás csoportokban való részvétel lehetőségét. Összefoglalva tehát az eddig leírtakat kijelenthetjük, hogy a büntetés-végrehajtás feladata a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetése kapcsán az, hogy ki kell tudnia alakítani egy olyan végrehajtási módot, amely: *„nem ütközik a kínzás és embertelen bánásmód tilalmába, megfelelő biztonsági garanciákat nyújt, és megélhető, elfogadható, bár korlátozott perspektívát rajzol a TÉSZ-re ítélt előtt”*.⁶

⁶ Garami Lajos: i.m.